

УДК 061.22:811.16.001(430)

Л. В. Гайдученко

ОБ'ЄДНАННЯ СЛАВІСТІВ НІМЕЧЧИНИ

У статті висвітлено діяльність провідних інститутів Німеччини, де вивчають і проводять дослідження на матеріалі славістичних мов та культур. Увагу сфокусовано на основних центрах славістичних досліджень ФРН, зокрема на таких найпоширеніших напрямках, як полоністика, русистика, сербістика, богемістика, хорватистика. Окрему увагу приділено розвитку україністики в Німеччині.

Ключові слова: славістика, об'єднання славістів, науково-дослідний інститут.

The article highlights the leading German centers, where Slavic is studied and researched upon. The attention is paid to the main Slavic institutions of the FRG, and its main directions Polish, Russian, Serbs, Checks, Croatian language and culture. The centers of Ukrainian language and cultures are also in the focus of attention.

Keywords: Slavic, union of researchers of Slavic, scientific institute.

Вивчення славістики в Німеччині має свою давню історію. Тісні економічні й політичні контакти, які пов'язували німецькі та слов'янські землі впродовж їхнього історичного розвитку, сприяли зацікавленню для подальшого вивчення їхніх мов і культур. Міжособистісні контакти серед населення посилювалися активними міграційними процесами, що підтримували інтенсивний міжкультурний обмін між слов'янськими і німецькомовними народами. Зазначені міжетнічні й міжкультурні чинники сприяли формуванню зацікавленості славістикою як предметом наукового вивчення, що у свою чергу сприяло створенню профільних об'єднань, члени яких займалися вивченням і промоцією мови, літератури, культури народів слов'янського походження.

Славістика (*Slawistik* або *slawische Philologie*), за німецькою науковою термінологією, вивчає мову, літературу, культуру слов'янських народів. Разом з тим історики, теологи, мистецтвознавці, географи, економісти, юристи, політологи, соціологи, які досліджують слов'янський простір, належать, за німецькою академічною термінологією, до галузі наук про Східну Європу (*Osteuropakunde*). Провідними напрямками досліджень німецьких славістів залишаються русистика, польоністика, богемістика, кроатистика, сербістика і, традиційно, сорабістика.

Першим об'єднанням науковців у Німеччині, які займалися проблемами вивчення Східної Європи в економічному, політичному, культурному і соціальному аспектах, було Німецьке товариство з дослідження Східної Європи (*die Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde*, скорочено – DGO). Товариство було засновано 1913 року і його вважають одним із провідних німецьких інститутів із проблем східноєвропейського простору, яке підтримують коштами міністерств закордонних справ країн Східної Європи. Свої наукові розвідки члени Товариства друкують у щомісячнику «Східна Європа» («*Osteuropa*»). Одним із провідних напрямів досліджень членами Товариства залишаються славістичні студії. Товариство має 23 представництва по всій території ФРН, роботу яких координує президія з Берліна. Щороку президія Товариства присуджує молодим науковця премію ім. Клауса Менерта (*der Klaus-Mehnert-Preis*) за найкращу наукову роботу з проблем східноєвропейського простору. На сьогодні членами Товариства є понад 800 науковців з різних гуманітарних галузей: політологи, історики, філософи, мовознавці, літературознавці, культурологи, економісти та інші. Очолює Товариство професор, доктор Ріта Зюсмут (*Rita Süßmuth*).

Фаховим об'єднанням німецьких славістів стала заснована 1952 року Славістична робоча спілка при Німецькому това-

ристві з вивчення Східної Європи (Slawistische Arbeitsgemeinschaft beider Deutschen Gesellschaft für Osteuropakunde), створена для підтримки дружніх взаємин зі східними сусідами Німеччини в повоєнний період. Очолив цю спілку професор Геттінгенського університету Максиміліан Браун (Maximilian Braun). Наступного року Славістична робоча спілка перейшла під патронат Комісії зі східноєвропейських досліджень як самостійна наукова інституція. Саме тоді зароджуються плани створити самостійне об'єднання німецьких науковців-славістів та викладачів славістичних дисциплін. І лише 1962 року, у результаті наполегливих зусиль славістичної спільноти, у тому числі й задля укладання багатотомної «Енциклопедії славістики» («Handwörterbuch der Slavenkunde»), було засновано Союз викладачів славістики вищих закладів освіти ФРН включно з Берліном (Verband der Hochschullehrer für Slavistik an den Hochschulen der Bundesrepublik Deutschland einschließlich Berlin), який став першою національною організацією славістів Німеччини.

Перші три роки Союз очолював визначний славіст, виходець із українського містечка Олександрія, що на Кіровоградщині, Д. Чижевський (німецькою мовою він писав своє ім'я як Dmitrij Tschicewskij, 1894–1977). Після бурхливих подій національного визвольного руху на теренах України, у яких він брав активну участь, науковець ще в 20-х роках минулого століття емігрував до Німеччини, де вивчав філософію в славнозвісних Карла Ясперса і Мартіна Гайдеггера в Гайдельберзі і Франкфурті. У повоєнні часи він став професором славістики в університеті міст Гайдельберга і Кьольна, викладав у Гарвардському університеті. Його наукова діяльність на ниві славістики, філософії, історії, літератури високо оцінена в сучасному науковому світі.

Слов'янські коріння керівників Німецького союзу славістів не вичерпуються лише згаданим Д. Чижевським. Після нього

Союз очолював виходець із російського Новосибірська, відомий славіст, компаративіст, один з найвизначніших сучасних дослідників російського формалізму, професор університету м. Констанц Юрій Шрідтер (Jurij Striedter, 1926 р. н.). Його наступником став німецький славіст, дослідник слов'янських літератур XVIII–XX ст., професор університету м. Регенсбург, колишній одесит Ервін Ведель (Erwin Wedel, 1926 р. н.).

Союз викладачів славістики вищих закладів освіти ФРН включно з Берліном займався питаннями розробки та уніфікації університетських програм зі славістики, керуванням дипломними і дисертаційними роботами, їх захистами, розподіленням науково-педагогічних кадрів на кафедрах славістики в німецьких університетах, організацією з'їздів славістів, установленням та підтриманням контактів з науковцями-славістами інших країн, проведенням наукової і дослідницької роботи на матеріалі слов'янських мов і літератур. Одним з визначних наукових досягнень Союзу стало укладання історії славістичних досліджень Німеччини. Перша частина «Матеріалів до історії славістики в Німеччині» («Materialien zur Geschichte der Slavistik in Deutschland») побачила світ у виданні «Публікація відділу слов'янських мов і літератур Східноєвропейського інституту» в 1982 році, а друга частина під такою ж назвою – у 1987-му.

Союз підтримував тісні контакти зі славістичними об'єднаннями інших німецькомовних країн, зокрема Австрії та Швейцарії, а також, наскільки це було можливо через складну політичну ситуацію, з колегами з НДР. Саме члени Союзу з 1958 року представляли німецьких славістів на міжнародних конгресах славістів, що відновили свою діяльність після Другої світової війни. Представники Союзу працювали в Міжнародному славістичному комітеті. Завдяки їхнім зусиллям, за пропозицією Комітету, у 1963 і 1973 роках побачили світ «Матеріали до бібліографії зі славістики»

(«Materialien zu einer slavistischen Bibliographie»), де містилася інформація про 2 756 славістів, які працювали в Німеччині в повоєнний період. Одну з останніх редакцій цього видання здійснив колишній одесит, відомий німецький славіст, фахівець зі слов'янських літератур і української лексикології, професор університету м. Регенсбург Ервін Вебель (Erwin Wedel). Його редакція «Матеріалів...» охопила десятилітній проміжок (1973–1983), у ній повною мірою представлена наукова і пошукова робота всіх німецькомовних славістів (через політичні непорозуміння поза увагою залишилися лише дослідники з НДР) [Kasack 2002, s. 76].

Окрім того, Союз активно співпрацював з Міжнародною асоціацією викладачів російської мови і літератури (МАРРЈАЛ) і був репрезентований у президіумі цієї асоціації професором Анатолем Алітаном (Anatol Alitan), а пізніше – уже згадуваним вихідцем з України професором Е. Веделем.

Одним з найбільших заходів, до організації якого були залучені члени німецького Союзу в повоєнний період, став Другий світовий конгрес з вивчення Радянської і Східної Європи (der Zweite Weltkongreß für Sowjet und Osteuropastudien), проведений 1980 року в невеликому баварському містечку Гармиш-Партенкірхен, що на півдні сучасної ФРН, на якому активно обговорювали теоретичні й практичні проблеми здійснюваних у Німеччині та поза її межами славістичних досліджень.

У 2007 році Союз було перейменовано в Німецький союз славістів (der Deutsche Slavistenverband). З 2011 року його очолює молода німецька славістка, професор університету м. Хессен Моніка Вінгендер (Monika Wingender). Основне завдання Союзу полягає в проведенні досліджень зі славістики, сприянні у викладанні відповідних фахових дисциплін у німецьких університетах, підвищенні зацікавлення славістикою не лише в студентів, а й серед представників широкої громадськості, а також у представленні інтересів членів Сою-

зу на політичному й економічному рівнях, де йдеться про славістичні проблеми.

На сьогодні Союз успішно координує та організовує роботу з вивчення і популяризації славістики через свої численні підрозділи: комісія з бібліографії німецької славістики, комісія з обміну опрацьованих науково-дослідницьких проектів, комісія з окремих галузей славістики (наприклад, сербської філології), комісія з формування загальної концепції проведення славістичних досліджень у ФРН, комісія з історії славістичних досліджень у Німеччині, яка разом із членами Німецького товариства з вивчення Східної Європи займається підготовкою видання «Матеріалів до історії славістики в Німеччині» («Materialien zur Geschichte der Slavistik in Deutschland»), а також бере участь в укладанні п'ятитомного видання із загальної історії славістичних досліджень. Німецький союз славістів готує до друку щорічний журнал «Бюлетень німецької славістики» («das Bulletin der deutschen Slavistik»), де висвітлюють основні досягнення та події німецької славістичної науки за рік. На сьогодні Союз нараховує майже 250 фахівців славістичної науки, дві третини з яких є професорами різних університетів. Майже 10 % членів Союзу працюють поза межами Німеччини, 20 % науковців перебувають на пенсії.

Щотрироки члени Союзу збираються на національний славістичний конгрес «Німецькі дні славістики» («der Deutsche Slavistentag»), які з 1980 року влаштовує відповідна профільна комісія в його складі (Slavistentagskommission). Останнє таке зібрання – «Десяті німецькі дні славістики» – відбулося на початку жовтня 2009 року в університеті м. Тюбінген. У заході взяли участь близько 200 славістів. Загалом на «Десятих днях славістики» працювало майже два десятки секцій, присвячених основним проблемам сучасної славістичної науки: гендерні аспекти досліджень, славістика і культура, драматич-

не мистецтво, історія, література, лексикологія, історія славістичних досліджень, корпусна лінгвістика, польська колоніальна література, фото- й образотворче мистецтво, топографія і література, семантика брехні в історії й літературі, прагматика і лінгвістика тексту, генеративний опис слов'янських мов. Окремо працювали секції з русистики, на яких розглядали проблеми викладання російської мови і сучасну «гламурну Росію». Як засвідчують доповіді учасників зібрання, основні аспекти славістичних досліджень були репрезентовані на матеріалах здебільшого російської мови, літератури і культури, однак оприлюднено й доповіді з актуальних проблем полоністики, богемістики, болгаристики, а також сербської і хорватської славістики.

Наступні «Німецькі дні славістики» заплановано провести в жовтні 2012 року в містах Дрезден і Баутцен (столиця лужицьких сербів). Вони вперше матимуть тематичне спрямування: «Регіон, мова і нація». Передбачається, що в заході візьмуть участь провідні науковці Німеччини, які займаються слов'янськими мовами, літературами, культурологією та проблемами їх викладання.

Німецький союз славістів представляє національні інтереси в Міжнародному славістичному комітеті, під орудою якого щоп'ять років проводять Міжнародний славістичний конгрес. Очолює Німецький славістичний комітет професор Герд Хентше (Gerd Hentsche).

Два провідні інститути Німеччини, які об'єднують німецьких славістів, – Німецьке товариство з дослідження Східної Європи і заснований у його надрах Німецький союз славістів – намагаються координувати свої наукові проекти, залучаючи до співпраці найкращих науковців славістичної галузі. Так, у друкованому виданні Товариства «Східна Європа» періодично подають докладні дослідження німецьких славістів з літературо- і культурознавчих проблем східно- і центрально-

європейських країн, наприклад, сучасної російської літератури та її переклади німецькою мовою. На щорічному зібранні членів Німецького товариства з дослідження Східної Європи постійно проводять славістичну секцію, на якій обговорюють вагомі проблеми славістичної науки в німецькомовному науковому просторі.

Одним з найновіших об'єднань зі славістичної проблематики став заснований 2006 року Гісенський Центр з вивчення Східної Європи (Gießener Zentrum Östliches Europa, скорочено – GiZo), який позиціонує себе як регіональний науковий дослідницький і навчальний центр із питань Східної Європи при університеті ім. Юстуса Лібіга м. Гісен (Justus-Liebig Universität Gießen). Предметом наукових досліджень Центру стали історія, політичне життя, економіка, мова, культура, сільське господарство, а також інтеграційні процеси в загальноєвропейській спільноті країн Східної Європи, куди, окрім східно-центральных, південно-східних і східноєвропейських держав, уходить також і Туреччина. Основою їхніх досліджень стали міждисциплінарні підходи вивчення східноєвропейського простору, методологічний плюралізм, розвиток нових методів і підходів до опису й аналізу стратегій розвитку зазначеного регіону, а також тісні взаємозв'язки зі східноєвропейськими колегами. У Центрі здійснюють підготовку до захисту і власне захист дисертаційних досліджень зі славістики й культури народів Східної Європи.

Провідним центром історичних досліджень східноєвропейських держав, заснованим 1950 року, є Інститут Гердера в м. Марбург. Основними напрямками наукових пошуків Інституту стали історія і культурні процеси Польщі, Естонії, Литви, Латвії, Чехії, Словаччини та окремих регіонів Росії. Інститут видає «Журнал зі східноєвропейських досліджень» («Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung»). Значним доробком Інституту вважають створення, а також підтримка інфор-

маційного Інтернет-порталу і бібліографічного онлайн-сервісу з історії Центрально-Східної Європи.

Соціологією, політологією і культурологією східноєвропейського простору займається створене 1952 року в Мюнхені Південно-Східне товариство. Основне своє завдання Товариство вбачає в підтримці політичних, культурних, наукових контактів між Німеччиною і східноєвропейськими державами (Албанією, Боснією і Герцеговиною, Болгарією, Хорватією, Македонією, Сербією, Словаччиною, Словенією та ін.).

Проведенням культурних літературних, театральних і кінозаходів, організацією зустрічей та подорожей, а також проведенням міжнародних семінарів з актуальних тем східно- і південноєвропейського простору займається створене 1996 року лауреатами стипендій Роберта Боша Об'єднання з мовного і культурного обмінів у Центральній, Східній і Південній Європі (Verein für Sprach- und Kulturaustausch in Mittel-, Ost- und Südosteuropa, скорочено – MitOst). На сьогодні Об'єднання репрезентоване розгалуженою мережею проектів у зазначеному європейському мовно-культурному просторі й акумулює низку стипендіальних програм, спрямованих на підтримку міжнародних проектів та зацікавлених науковців і студентів. Структура об'єднання представлена вісьмома групами, члени яких щороку збираються на фестиваль. Загалом Об'єднання нараховує 1 200 членів із 40 країн світу.

Німецький культурний форум Східної Європи (Das Deutsche Kulturforum Östliches Europa) займається вивченням і популяризацією історії тих регіонів Східної Європи, де проживають тепер або колись проживали етнічні німці. Форум надає стипендії та спонсорує експедиції для підготовки публіцистичних і літературних матеріалів, а також репортажів з німецьких поселень у Східній Європі. Окрім того, Форум організовує та проводить семінари, культурні, мистецькі заходи, лекції і круглі столи, присвячені німцям, котрі проживають у

Східній Європі. Організовано Німецький культурний форум Східної Європи в грудні 2000 року, його центральне представництво розміщене недалеко від Берліна, у м. Потсдамі, і фінансується він державним коштом.

Окрім кількох спілок славістів, у Німеччині функціонує низка невеликих об'єднань, яка групує зацікавлених окремими слов'янськими мовами й культурами. Так, богемісти Німеччини об'єднані в Спілку з богемістики (Gesellschaft für Bohemistik), яка працює в Інституті філології Мюнхенського університету. Її мета – просування чеських студій у всіх сферах культурного життя ФРН, а також інших німецькомовних держав з метою сприяння порозумінню між чеським і німецьким народами в межах інтеграційних процесів у Європі. Члени Спілки з богемістики, окрім дослідження і вивчення чеської мови, культури, літератури, займаються також утіленням наукових проектів і публікацій, літературною, культурною та перекладацькою діяльністю, організацією семінарів, доповідей, презентацій і колоквіумів, проводять студентські і наукові обміни, допомагають у здійсненні викладацької діяльності і міжкультурної комунікації, у веденні громадського інформаційного центру із чеської мови, літератури і культури.

Профільним об'єднанням русистів Німеччини став Федеральний союз викладачів і тих, хто цікавиться російською мовою в Німеччині, або, скорочено, Німецький союз викладачів російської мови (Bundesverband der Lehrkräfte und Freunde der russischen Sprache in Deutschland, або Deutscher Russischlehrerverband). Під дахом Федерального Союзу об'єдналися провідні вчителі і викладачі російської мови середніх і вищих закладів освіти Німеччини. Заснований 1962 року, він займається не лише розробками та впровадженням нових програм з російської мови для студентів й учнів німецьких закладів освіти, а й опікується промоцією російської мови, літератури і культури на теренах Німеччини. Поряд із цим, Німецький

союз викладачів російської мови виступає членом Міжнародної організації викладачів російської мови і літератури (МАРРЈАЛ).

З огляду на те що землі, на яких проживали лужичани, упродовж тривалого історичного періоду належали Німеччині, то саме на теренах цієї держави представлені провідні центри з вивчення серболужицької мови і культури. Основним центром із проблем сорабістики в Німеччині став Серболужицький інститут м. Баутцен (das Sorbische Institut Bautzen), який утримують на приватні кошти. Заснований 1951 року як позауніверситетський науково-дослідницький заклад при Німецькій академії наук м. Берлін, у 1992 році він отримав статус недержавного дослідницького центру, де проводять вивчення, збереження і популяризацію культури, мови, фольклору сербських лужичан, які компактно проживають на північному сході Німеччини, із центром у м. Баутцен. У складі Серболужицького інституту працюють відділи культури і соціальної історії лужичан, емпіричних культурологічних досліджень, мовознавчий відділ і відділ досліджень нижньолужицької мови й культури. В Інституті представлено одне з найбільших у Європі зібрань текстів лужицькою мовою, а також архів з історії, культури, музики, звичаїв, мови і літератури лужичан. Результати своїх наукових пошуків і відкриттів співробітники Інституту тричі на рік друкують у часопису «Записи Серболужицького інституту» («Schriften des Sorbischen Instituts»), який з 1992 року виходить у лужицькому видавництві «Domowina» німецькою або серболужицькою мовами. Окрім того, Інститут курує низку проектів у всесвітній мережі, спрямованих на популяризацію і збереження мови й культури лужичан. Зокрема, науковці Інституту займаються поповненням та веденням корпусів текстів, записаних нижньо- і верхньолужицькими мовами, а також онлайн-словника з лужицької мови «SERDIS», підручника із серболужицької мови, написаного німецькою мовою, серболужицько-німець-

кого словника, а також фразеологічного словника і словника географічних назв серболужицькою мовою.

У Німеччині працює низка об'єднань, які займаються дослідженням української мови і культури. Провідним центрами досліджень з української мови, літератури і культури у ФРН став заснований ще 1921 року Український вільний університет (Ukrainische Freie Universität) у м. Мюнхені, що його вважають основним науковим центром з україністичних студій у Західній Європі. Німецька асоціація україністів (die Deutsche Assoziation der Ukrainisten), організація незалежних учених, які займаються дослідженнями, тематично пов'язаними з Україною, покликана стимулювати їхні наукові пошуки, підтримувати студентські й наукові обміни між двома країнами, надавати інформаційну допомогу зацікавленим. Інститут славістики в університеті Людвіга-Максиміліана м. Мюнхен (Das Institut für Slavische Philologie an der Ludwig-Maximilians-Universität) організовує щорічну Міжнародну україністичну Інтернет-конференцію «Діалог мов – діалог культур. Україна: глобальний погляд», де науковці та зацікавлені мають змогу обговорювати актуальні проблеми україністики.

Інтереси наукової та студентської молоді, котра цікавиться і займається славістичними дослідженнями, представлені в профільних об'єднаннях для молодих дослідників. Так, молодь, яка здійснює наукові розробки в галузі славістики, а також вивчає слов'янські мови, об'єднана в Спільку молодих славістів (JungslavistInnen). Німецькомовний форум для молодих фахівців, які займаються різними гуманітарними науками, а також у своїй професійній діяльності підтримують контакти з країнами Південної, Центральної і Східної Європи, функціонуючи під назвою «Молоді східноєвропейські експерти» («Junge Osteuropa-Experten», скорочено – JOE), було організовано 1997 року за ініціативою Східно-Західного коледжу і Німецького інституту зі східнонаукових і міжнародних сту-

дій. Роботу цього товариства організовано у форматі форуму. На сьогодні членами форуму зареєстровано понад 7 500 осіб, робота яких проходить через Інтернет-мережу з обмеженим доступом, основні теми – актуальні проблеми політичного, наукового, соціального розвитку східноєвропейських держав (включно з балканськими країнами й СНД). Зареєстровані члени форуму отримують повідомлення про нові публікації, заходи, можливості співпраці, пропозиції працевлаштування та співпраці.

На «Форумі молоді, які займаються слов'янським літературознавством» («Junges Forum Slavistische Literaturwissenschaft») об'єднані аспіранти й докторанти, котрі захищають дисертаційні дослідження зі слов'янської філології. Організований 1996 року, форум представляє інтереси молодих дослідників, які зустрічаються щопівроку в різних містах Німеччини, де молоді науковці мають можливість зав'язувати та підтримувати наукові контакти.

Таким чином, на сьогодні у ФРН широко представлені як наукові, так і соціально орієнтовані об'єднання, члени яких займаються не лише дослідженням культурних, мовних, соціальних проблем східноєвропейського простору, але й здійснюють внесок у підтримання дружніх взаємин зі слов'янськими народами. Профільними об'єднаннями німецьких славістів на сьогодні є Німецьке товариство з дослідження Східної Європи і Німецький союз славістів, основне завдання яких – проведення наукових досліджень на матеріалі слов'янських мов та викладацька практика. Поряд із цим у Німеччині діють низка профільних галузевих об'єднань, як-от: Спілка з богемістики, Німецький союз викладачів російської мови, Серболужицький інститут м. Бауцен, Український вільний університет, Німецька асоціація українців. Окрім того, у Німеччині функціонують інститути й об'єднання, діяльність яких виходить за межі виключно славістичної проблематики, адже сво-

їм спрямуванням вони охоплюють ширше предметне коло, пов'язане з історією і культурою східноєвропейського простору, як наприклад, Гессенський Центр Східної Європи, Інститут Гердера, Південно-Східне товариство, Об'єднання з мовного і культурного обмінів у Центральній, Східній та Південній Європі, Німецький культурний форум Східної Європи.

ЛИТЕРАТУРА

Kasack W. Der Verband der Hochschullehrer für Slavistik / W. Kasack // Bulletin der Deutschen Slavistik / Vorsitzender: Prof. Dr. Ulrich STELTNER. – N 8. – 2002. – S. 73–77.

В статье освещена деятельность ведущих центров Германии, где изучают славистику. Внимание уделено основным центрам славистических исследований ГДР, в частности таким её самым распространённым направлениям, как полонистика, русистика, сербистика, богемистика, хорватистика. Отдельное внимание уделено развитию украинистики в Германии.

Ключевые слова: славистика, объединения славистов, научно-исследовательский институт.